

TADEUSZ S. WRÓBLEWSKI
Poznań

„OSTFORSCHUNG” A PROBLEMATYKA INTEGRACJI SPOŁECZNEJ „NOWYCH” PRZESIEDLEŃCÓW W RFN

Jednym z ważnych obecnie celów badawczych systemu „badań wschodnich” w RFN jest wszechstronna analiza różnych problemów związanych z realizacją akcji przesiedleńczej osób deklarujących chęć wyjazdu do RFN z krajów Europy wschodniej, środkowowschodniej i południowej. Analiza ta wraz z szeroko rozbudowanymi badaniami procesów integracyjnych dokonujących się wśród „nowych” przesiedleńców w środowisku zachodnioniemieckim, doczekała się już obfitej i różnorodnej literatury naukowej, powstałej w kręgu głównie socjologów zachodnioniemieckich, ale także psychologów społecznych, kulturoznawców z językoznawcami włącznie. Pracownicy zachodnioniemieckiego systemu *Ostforschung* nie pozostają obojętni wobec tych zagadnień, co wiąże się z wyznaczeniem im dwóch celów analizy naukowej związanych z tym kompleksem problemowym. Z jednej strony uczestniczą oni w szeroko zakrojonych badaniach poświęconych problematyce integracji przesiedleńców z Europy wschodniej, a realizowanych przez inne dziedziny nauki zachodnioniemieckiej, przy czym szczególnie użyteczną jest tu ich wiedza o sprawach społeczeństw wschodnioeuropejskich, ich historii, współczesności, ich problemach społeczno-politycznych, ekonomicznych, kulturowych. Z drugiej zaś strony „nowi” przesiedleńcy jako grupa społeczna stanowią dla „badaczy Wschodu” poważne źródło informacji i wiedzy o krajach wschodnioeuropejskich resp. socjalistycznych, są niejako „próbką” społeczeństw tych krajów przenosząc na teren RFN wszelkie ukształtowane w tych państwach poglądy, postawy społeczne, obyczaje, nawyki świadczące o atmosferze społeczno-politycznej, o poziomie kulturowym i cywilizacyjnym, o nastrojach panujących w tych krajach. „Badania wschodnie” są szczególnie zainteresowane kwestiami adaptacji społecznej przesiedleńców*, gdyż dokonujące się w ich środowisku procesy stanowią bogaty i łatwo dostępny obszar empirycznych badań porównawczych dotyczących problemów poszczególnych państw i społeczeństw Europy wschodniej. Jest to więc cenna dla „badaczy

* Używane w niniejszym artykule pojęcie „przesiedleńcy” odnosi się do „nowych” przesiedleńców, nazywanych w RFN terminem *Spätaussiedler*, przybyłych do Niemiec Zachodnich w ciągu ostatnich lat. Uwaga ta wydaje się potrzebna w celu uniknięcia nieporozumień, że chodzić tu może również o przesiedleńców z lat po zakończeniu II wojny światowej.

Wschodu" okazja do czynienia obserwacji i spostrzeżeń, opracowania odpowiednich analiz oraz formułowania określonych wniosków i interpretacji w swej naturze wielowarstwowych. Chodzi tu bowiem zarówno o ustalenia dotyczące sytuacji wewnętrznej, społeczno-ekonomicznej i kulturalnej państw wschodnioeuropejskich, jak i konstatacje odnoszące się do samej grupy przesiedleńców jako zespołu ludzi przenoszących określone treści socjo-kulturowe i społeczne do nowego środowiska czy wreszcie o wnioski i wskazania praktyczne mające pomagać w ustaleniu ogólnych założeń programu zintegrowania tej grupy w RFN, programu realizowanego przez powołane do tego instytucje zachodnioniemieckie. Nic też dziwnego, że zarówno literatura naukowa jak i publicystyka powstała w kręgu *Ostforschung* w coraz szerszej skali uwzględnia problematykę „przesiedleńczą”; prace na ten temat mnożą się i to zarówno w postaci oddzielnych studiów monograficznych, jak i szeregu artykułów ogłaszanych na łamach periodyków związanych z *Ostforschung*. Materiałami tymi zainteresowane są różne środowiska społeczeństwa zachodnioniemieckiego, a także administracji państwowej RFN, dostarczają one bowiem nie tylko ustaleń dotyczących zagadnienia szczególnie ważnego dla aktualnych procesów społecznych, ekonomicznych i kulturalnych dokonujących się w RFN, lecz również wniosków praktycznych w tym zakresie.

Niniejsza próba przedstawienia głównych konstatacji zachodnioniemieckich badaczy, także tych związanych z systemem *Ostforschung*, w kwestii integracji przesiedleńców z krajów Europy wschodniej oparta jest na wybranych studiach monograficznych, które ukazały się w Niemczech Zachodnich na przestrzeni ostatnich lat, oraz na trwającej od dwóch lat na łamach czołowego pisma systemu „badań wschodnich” — miesięcznika „Osteuropa” — dyskusji naukowej dotyczącej integracji socjo-kulturowej i społecznej przesiedleńców z Europy wschodniej w RFN¹. Zreferowanie zwłaszcza tej dyskusji może być również dla

¹ Por. m. in.: *Aussiedler aus Polen und der UdSSR in Niedersachsen*. Institut für Demoskopie Allensbach, 1979; R. Pfundtner, *Spätaussiedler. Tragödie: Ursachen, Folgen, Perspektiven*, Hannover 1979; B. Hager, F. Wandel, *Integration oder Isolation. Zum Problem der Identitätsfindung von Spätaussiedlern*. „Frankfurter Hefte” 1978, nr 3.

W piśmie „Osteuropa” ukazały się następujące materiały: B. Hager, F. Wandel, *Probleme der sozio-kulturellen Integration von Spätaussiedlern* (zeszyt 3/1978, ss. 193 - 209), kontynuacja tych wywodów w zeszycie 11/1978, ss. 1014 - 1018 oraz także praca H. Langnickela (ss. 1018 - 1022); artykuły P. Robejška, *Zur Frage der sozio-kulturellen Merkmale deutschstämmiger Spätaussiedler aus Osteuropa* (zeszyt 6/1979, ss. 476 - 483) oraz *Probleme und Möglichkeiten der Integration deutschstämmiger Spätaussiedler* (zeszyt 7/1979, ss. 563 - 578; studia K. Wypycha, *Adaptation und Integration jugendlicher Spätaussiedler. Ein Ver-*

polskiej strony interesującym przyczynkiem do kwestii przesiedleń obecnie realizowanych, wskazuje ona bowiem na takie ich aspekty, które także dla opinii publicznej w Polsce mogą być instruktywne co do ogólnego widzenia akcji przesiedleń oraz jej następstw społeczno-politycznych, ekonomicznych i kulturowych.

Jak stwierdza się w jednej z prac podsumowujących tę dyskusję, „oddźwięk, jaki wywołała ona świadczy o tym, iż wydaje się niezbędną szeroko zakrojona analiza tego zagadnienia (przesiedleń — przyp. T.S.W.) a także, że krytyczne badania sytuacji przesiedleńców oraz dróg ich integracji mają istotne znaczenie dla podjętych w tym względzie działań” (integrujących — przyp. T.S.W.)². Pisz się również, iż podobna analiza wskazuje na „niezwykłą aktualność i potrzebę takich przedsięwzięć”, gdyż liczba przesiedleńców w ostatnich latach wydatnie wzrosła; od 1975 r. zwiększyła się ponad trzykrotnie. Wzrosła także liczba przesiedleńców przybywających do RFN w skali rocznej. Według oficjalnych szacunków zachodnioniemieckich, jakie przedstawiono w listopadzie 1978 r. we Frankfurcie na konferencji poświęconej zagadnieniu integracji przesiedleńców, liczba przybywających rocznie do RFN migrantów z Europy wschodniej w latach osiemdziesiątych będzie się utrzymywać na obecnym poziomie³. Należy przy tym zwrócić uwagę, że w różnych wypowiedziach przedstawiciele czynników oficjalnych w RFN, jak również w opiniach przedstawionych przez naukowców zachodnioniemieckich podkreśla się, iż mimo wielu usiłowań i nabytych doświadczeń, „aktualne i przyszłe warunki startu życiowego przesiedleńców w RFN kształtują się niekorzystnie”⁴. Utrzymująca się znaczna liczba bezrobotnych w skali całego kraju, brak miejsc w szkołach, narastające trudności językowe, utrata statusu społecznego i orientacji życiowej, a także coraz poważniejsze problemy identyfikacji społecznej i narodowej młodych przesiedleńców są elementami hamującymi integrację, a co za tym idzie stwarzającymi coraz to nowe kwestie społeczne i kulturowe. I mimo zagwarantowania odpowiednich warunków materialnych przybyłym zaraz po ich przyjeździe do RFN, udzielania im rozmaitej pomocy,

gleich einiger wissenschaftlicher Ergebnisse (zeszyt 2/1980, ss. 126-137); L. Wilkiewicza, „Du Schäfer und nicht Iwanow”. *Zu einem Seminar mit jugendlichen Spätaussiedlern* (zeszyt 2/1980, ss. 138-148), B. Hager, *Zur Akkulturation und Sozialisation von Übersiedlern aus Osteuropa. Zusammenfassende Bemerkungen über die Diskussion der Integrationsproblematik* (zeszyt 2/1980, ss. 149-158).

² B. Hager, *Zur Akkulturation und Sozialisation...*, s. 149.

³ Jw.

⁴ H. U. Weth, *Probleme der Integration von Spätaussiedlern*, „Nachrichtendienst” nr 10/1979, s. 290; za: B. Hager, *Zur Akkulturation und Sozialisation...*, s. 149.

proces ich adaptacji społecznej i kulturowej przebiega „wolno i z coraz większymi trudnościami”⁵.

Przedstawione w dyskusji na łamach pisma „Osteuropa” materiały prowadziły, według podsumowujących dyskusję ocen, do sprecyzowania problematyki oraz przyczyniły się do przyjęcia nowych punktów widzenia na sprawy integracji przesiedleńców. Podkreślono m.in. szczególnie, iż „konstruktywna i krytyczna diagnoza obecnej praktyki w zakresie kształcenia językowego przesiedleńców na tle ogólnych zagadnień integracji socjo-kulturowej i społecznej”⁶ powinna zwrócić specjalną uwagę zainteresowanych tymi kwestiami czynników państwowych. Bardzo ważnym problemem, który — według opinii badaczy zachodnioniemieckich — powinien znaleźć się w centrum analizy naukowej jest zagadnienie szans zawodowych i życiowych młodych przesiedleńców, a także kwestia przebiegu ich integracji socjo-kulturowej i społecznej na tle procesów socjalizacji zmian kulturowych ogółu przesiedleńców.

Zagadnienia związane z procesem przyswajania nowych wartości norm, postaw i idei wywodzących się z kultury w istocie obcej przybyszom są dodatkowo skomplikowane przez proces dojrzewania młodych migrantów i wchodzenia ich w pozarodzinne układy społeczne⁷. Jak to szczególnie akcentują naukowcy zachodnioniemieccy, w przypadku części młodych przesiedleńców należy uwzględnić fakt, iż już w kraju, z którego przybyli, spełniali oni „ambiwalentną rolę kulturową” — z socjologicznego punktu widzenia byli oni „obcymi” także tam, co — jak się to podkreśla — „w dramatyczny dla nich sposób ciążyć będzie na ich życiu w nowym środowisku”. Ich dotychczasowa identyfikacja narodowa i społeczna znajdzie się w sytuacji konfliktowej w stosunku do tego środowiska. Niebezpieczeństwa „niewystarczającej socjalizacji” (*Untersozialisation*) w społeczeństwie RFN nie można więc wykluczyć, w związku z czym szczególnie ważne jest zwrócenie troskliwej uwagi na młodych przesiedleńców przez czynniki odpowiedzialne za ogólny przebieg ich integracji w RFN⁸.

W enuncjacjach zachodnioniemieckich poświęconych tym kwestiom podkreśla się, iż przesiedleńcy spotykają się w RFN z „narastającą nieufnością i resentymentami” ze strony ludności „miejscowej”. Ujawniła ten fakt m. in. ankieta przeprowadzona w kwietniu 1979 r. przez *Insti-*

⁵ *Ibidem*.

⁶ W artykułach P. Robejška zamieszczonych w piśmie „Osteuropa” zeszyt 6 i 7/1979, por. przyp. 1.

⁷ B. Hager, *Zur Akkulturation und Sozialisation...*, s. 150.

⁸ Jw. oraz K. Wypych, *Adaptation und Integration jugendlicher Spätaussiedler...*, ss. 126-137; także L. Wilkiewicz, „*Du Schäfer und nicht Iwanow*”..., ss. 138-149.

tut für Demoskopie w Allensbach. Przesiedleńcy z Europy wschodniej stają w RFN w obliczu tworzenia przez siebie mniejszości subkulturowej, podobnie jak przed 80 laty polscy robotnicy w Zagłębiu Ruhry, którzy kształtowali tu swą egzystencję zachowując przy tym przez dziesiątki lat odrębność narodową i kulturową. Problem ten występuje zwłaszcza w przypadku przesiedleńców z Górnego Śląska, którzy stanowią w ogóle największą grupę wśród przybyszów z różnych krajów Europy wschodniej i których postawy „ulegały w Polsce szczególnym naciskom ze strony polskiej” — stwierdza się w ocenach zachodnioniemieckich⁹. Pisze się także, że integracja socjo-kulturowa i społeczna przesiedleńców i cudzoziemców w RFN nie może się jednak dokonać poprzez zastosowanie „specjalnych środków administracyjnych i w ogóle w sposób pryncypialny”. W pierwszej fazie dialog między przybyszami a ludnością „miejscową” powinien stworzyć korzystną atmosferę, w której kształtowanie się nowej identyfikacji przesiedleńców mogłoby przebiegać bezkonfliktowo. Integracja socjo-kulturowa i społeczna przesiedleńców w RFN oznacza m. in. przemianę „świadomości identyfikacyjnej”; pomoc całego społeczeństwa jest tu potrzebna w przewycięzeniu podziałów między tą grupą a ludnością „miejscową”, zaś drogą do tego wiodącą jest umacnianie poczucia własnej wartości u przesiedleńców, tolerancja wobec ich tradycji i wartości kulturowych¹⁰. Socjologowie zachodnioniemieccy podkreślają, że wobec utraty na znaczeniu w RFN treści socjalnych i postaw społecznych przesiedleńców ukształtowanych w krajach ich pochodzenia, modyfikacje dotychczasowego systemu wartości i norm są „niezbędne” i tworzą podstawy egzystencji socjo-kulturowej i społecznej przesiedleńców w nowym środowisku. Stąd — według tych opinii — proces adaptacji nie sprowadza się tylko do nabycia umiejętności językowych i powierzchownego dostosowania się do warunków tego środowiska, lecz kształtować on również powinien osobowość przesiedleńców. Odrębności, jakie reprezentują oni, grają określoną rolę w przyswajaniu sobie elementów nowej rzeczywistości socjalnej, w przewycięzaniu trudności adaptacji oraz w procesie ich akulturacji. Naukowcy z RFN analizujący te sprawy akcentują fakt, że obraz Niemiec Zachodnich ukształtowany w środowisku przesiedleńczym przed wyjazdem jest „mało przydatny w obiektywnej ocenie sytuacji życiowej” po osiedleniu w RFN. Przesiedleńcy podkreślają stale, że przed wyjazdem do RFN byli zasugerowani „pozytywnymi, w części niereali-

⁹ B. Hager, *Zur Akkulturation und Sozialisation...*, ss. 150-151.

¹⁰ E. Wagner, *Aussiedler — Belastung oder Bereicherung? „Der Wegweiser”* 31. Jhg., nr 8-9/1979, s. 15; por. także B. Hager, *Zur Akkulturation und Sozialisation...*, s. 151.

stycznymi wyobrażeniami” o życiu tutaj, ukształtowanymi na podstawie np. relacji rodziny i przyjaciół z RFN¹¹. Zbliżenie do odmiennych warunków życia, do struktur politycznych i socjo-kulturowych RFN wymaga aktywnej adaptacji przesiedleńców oznaczającej m. in. identyfikację ze stylem życia i działaniami społeczeństwa zachodnioniemieckiego, z istotą — jak to podkreślają badacze tych spraw w RFN — „społeczeństwa demokratycznego i pluralistycznego”. Zwraca się również uwagę, że ogólny obraz tych zagadnień jest dodatkowo zaciemniany przez fakt, iż w pierwszej fazie integracji przesiedleńców występuje u nich idealizacja, często przesadna, nowego środowiska połączona z zaprzeczaniem występujących po przeniesieniu się do RFN trudności adaptacyjnych — w taki sposób tłumaczą eksperci zachodnioniemieccy zauważalny brak zjawisk konfliktowych w przypadku młodych przesiedleńców¹².

Proces przystosowywania się przesiedleńców do nowych warunków życiowych oraz ich stabilizacji uzależniony jest od wykształcenia u nich zdolności do refleksji i przyswajania sobie nowych treści zgodnych z istotą odmiennego środowiska społecznego — stwierdzają zachodnioniemieccy naukowcy. Jest to etap wstępny do poznania tego środowiska i zrozumienia jego cech, przy czym — zdaniem socjologów — polega on nie tylko na poznaniu „przedmiotów i zjawisk, lecz także ich abstrakcyjnych treści i ich manifestacji w formie symboli”¹³.

O ile stabilizacja struktury osobowej przesiedleńców zależy od stopnia ich socjalizacji w kraju pochodzenia, o tyle gotowość do modyfikacji systemu wartości i norm określa to, czy przeważa u nich postawa otwarta lub zamknięta i to zarówno w całych grupach, jak i w strukturze osobowości jednostek. Im bardziej jest to akt świadomy i nie podlegający wahaniom, tym więcej jest szans na zintegrowanie się, na racjonalną ocenę nowych warunków życiowych¹⁴.

Po przyjeździe do RFN przesiedleńcy spostrzegają, że pomoc im udzielana jest tutaj bardziej niż w kraju ich pochodzenia regulowana instytucjonalnie. Uznają więc swe potrzeby materialne i duchowe za powodujące ich uzależnienie od czynników państwowych. Ich charakterystyczna w tym wypadku „emocjonalna wrażliwość prowadzi do nieporozumień i błędnych ocen sytuacji panującej w środowisku zachod-

¹¹ H. Wenzel, *Eingliederungshilfen für jugendliche Spätaussiedler*. „Jugend, Beruf, Gesellschaft” 24. Jhg., nr 2-3/1973, s. 18; cytata za: B. Hager, *Zur Akkulturation und Sozialisation...*

¹² B. Hager, F. Wandel, *Probleme der sozio-kulturellen Integration von Spätaussiedlern...*, s. 196.

¹³ B. Hager, *Zur Akkulturation und Sozialisation...*, s. 152.

¹⁴ Jw.

nioniemieckim” — podkreślają socjologowie w RFN¹⁵. Przyzwyczajeni do odmiennych układów i innej struktury społecznej, przesiedleńcy nie są przygotowani do przyjęcia rzeczywistości RFN, w tym także wartości reprezentowanych przez mieszkańców tego państwa. Toteż, aby przyjąć właściwą postawę wobec zachodnioniemieckiego społeczeństwa, powinni oni zająć pozytywne stanowisko wobec reprezentowanych przez nie wartości, norm i idei, a więc m. in. wobec kwestii „sukcesu życiowego” i „problemu konsumpcji” — sugerują badacze tych zagadnień w RFN¹⁶.

Rzucające się w oczy nastawienie przesiedleńców na konsumpcję i ich dążenie do uzyskania atrybutów kształtujących w ich oczach status społeczny (jak samochód, bogato wyposażone mieszkanie itp.) jest — według niektórych ekspertów zachodnioniemieckich — „negatywnym elementem integracji”¹⁷. Inni autorzy interpretują jednak te kwestie następująco: symboliczny walor posiadania przedmiotów konsumpcyjnych oznacza dla przesiedleńców z jednej strony spektakularny element przynależności do nowego środowiska, z drugiej zaś — stanowi ono rodzaj rekompensaty za przeżywane problemy adaptacji, rekompensaty, w której znajdują oni również uzasadnienie decyzji o przeniesieniu się do RFN¹⁸. Autorzy ci podkreślają, że wielu przesiedleńców porzuca przecież w krajach, z których przybyli, cenione zawodowo miejsca pracy, uzyskane z mozołem majątki, opuszcza pełnowartościowe więzy społeczne bez zagwarantowania szybkiej ich rekompensaty w RFN, w wymiarach odpowiadających dawnej pozycji życiowej i stanowisku. Poniesione przy przesiedleniu straty uprzytamniane są dopiero po dłuższym pobycie w RFN i wraz z ogólnymi trudnościami mogą być podstawą „poważnego zagrożenia” — utraty subiektywnego uzasadnienia dla faktu przesiedlenia i wytłumaczenia wszystkich problemów z nim związanych. Konsumpcyjne traktowanie rekompensaty strat w zakresie dotychczasowych wartości i norm występuje zwłaszcza wśród młodzieży, która — mimo, że można by oczekiwać u niej większej elastyczności w przystosowaniu się do nowych warunków — wykazuje poważne opory wobec procesów akulturacji. W zależności od kraju pochodzenia i indywidualnych skłonności młodzi migranci wykazują dezorientację życiową, konflikty ról społecznych i destruktywne elementy postawy ogólnej (m. in. alkoholizm). Powstaje niebezpieczeństwo (podobnie jak u dzieci *Gastarbeiterów*), że ich postawa życiowa zorientowana będzie w większym stopniu na przewyciężenie statusu marginesu społecznego

¹⁵ B. Hager, F. Wandel, *Integration oder Isolation...*, s. 45.

¹⁶ K. Wypych, *Adaptation und Integration jugendlicher Spätaussiedler...*, ss. 128 - 130.

¹⁷ Jw.

¹⁸ B. Hager, F. Wandel, *Integration oder Isolation...*, s. 46.

(*Randständigkeit*) a w mniejszym — na ogólną integrację socio-kulturową i społeczną¹⁹.

Proces adaptacji i reorientacji przesiedleńców w ich nowym środowisku socjalnym rozpoczyna się od długotrwałych przemian treści socjalizacji. Przeorientowanie społeczne i kształtowanie nowej identyfikacji socjalnej jest tym trudniejsze, im bardziej oddziałują tu dawne, ukształtowane w innym kraju treści socjalizacji, im głębsze są do przewyciężenia różnice socjalne i kulturowe, a także im uboższa jest motywacja dla tego przeorientowania. Tak więc zwłaszcza zagadnienie przemian kulturowych w środowisku przesiedleńców powinno — według tych ustaleń — zwrócić szczególną uwagę czynników zainteresowanych ich integracją w społeczeństwie RFN²⁰.

Kształtowanie się nowej identyfikacji socjalnej przesiedleńców dokonuje się także poprzez oddziaływanie środków masowego przekazu i obejmuje szereg kwestii politycznych i światopoglądowych, które wychodzą poza kompetencje instytucji zajmujących się integracją grup przesiedleńczych. Skala i zasięg tych zagadnień utrudnia realizację procesów adaptacji i integracji, zarówno przy pomocy rozporządzanych środków, jak i w przewidzianym teoretycznie czasie zakończenia tych procesów wydaje się niemożliwe — piszą specjaliści zachodnioniemieccy²¹. Według ich ocen, godnym uwagi jest fakt, iż w kształtowaniu nowej identyfikacji przesiedleńców wyznacza się określone miejsce indywidualnej modyfikacji postaw i treści socjalizacji, w związku z czym istotnym czynnikiem jest znalezienie przez przesiedleńców własnego, wolnego od emocji stosunku do ich „przejściowej, acz spektakularnej sytuacji 'obcych' w społeczeństwie RFN”²².

Intrygująco brzmią sugestie naukowców zachodnioniemieckich, którzy stwierdzają, iż w przypadku przesiedleńców z Polski i z ZSRR należy przebadać dodatkowo kwestię przerwania, wraz z przeniesieniem się do RFN, „ciągłości ich egzystencji socio-kulturowej”, która przebiegała pod — jak to określono — „mniej czy bardziej zarysowanym naciskiem narodowym” w tych krajach²³. Należy domniemywać, iż opinie te sugerują istnienie w tych państwach ucisku narodowego w stosunku do „mniejszości niemieckiej”, a co za tym idzie występowanie oznak jej wynarodowienia. Stwierdza się również, że przesiedleńcy uzyskują niewielką pomoc ze strony instytucji zachodnioniemieckich w tej skomplikowanej kwestii; pomoc udzielana im sprawdza się do zabezpiecze-

¹⁹ B. Hager, *Zur Akkulturation und Sozialisation...*, s. 153.

²⁰ Jw.

²¹ Por. m. in. R. Pfundtner, *Spätaussiedler...*, s. 54 i n.

²² Por. artykuły P. Robejška w piśmie „Osteuropa” zeszyt 6 i 7/1979.

²³ B. Hager, *Zur Akkulturation und Sozialisation...*, ss. 154 - 155.

nia materialnego oraz ułatwień w zakresie przyswojenia języka, a także doskonalenia kwalifikacji zawodowych, natomiast sprawa ich „postawy narodowej” uwzględniana jest w małym stopniu w przedsięwzięciach integracyjnych. Źródłem tego stanu jest — według ekspertów z RFN — m. in. słaba znajomość stosunków życiowych, a zwłaszcza socjo-kulturowych „mniejszości niemieckiej” w krajach wschodnioeuropejskich oraz ogólnych problemów tych państw wśród osób i instytucji zainteresowanych sprawami integracji przesiedleńców w RFN²⁴. W związku z tym podkreśla się znaczenie podnoszenia poziomu wiedzy o tych kwestiach we wskazanych wyżej kręgach społeczeństwa RFN, a określoną rolę w przyswajaniu takiej wiedzy miałby odegrać system „badań wschodnich” poprzez wypracowane analizy i interpretacje problematyki wschodnioeuropejskiej. W ścisłej współpracy między czynnikami kompetentnymi w zakresie integracji przesiedleńców i pracownikami placówek *Ostforschung* upatruje się możliwości pogłębiania znajomości problematyki państw wschodnioeuropejskich, spraw „mniejszości niemieckiej” w tych krajach, a więc i doskonalenia działań w zakresie adaptacji i integracji społecznej przesiedleńców z Europy wschodniej.

Sprawa zajmowania przez tę grupę w RFN pozycji „obcych” ma — według ocen zachodnoniemieckich — „wymiar polityczny”. Zniekształca ona bowiem realistyczne ustalenia dotyczące jej sytuacji życiowej oraz — jak to już wskazano wyżej — utrudnia akulturację w nowym środowisku. Od przesiedleńców, lecz w równym stopniu także od ludności „miejscowej”, należałoby oczekiwać dążenia do tego, aby obie strony „antycypowały oczekiwania partnera oraz wykazywały tolerancję dla jego odmienności” — piszą autorzy zachodnoniemieccy²⁵. Tylko wtedy, gdy przesiedleńcy oraz ludność „miejskowa” potrafią zaakceptować obce wartości i normy reprezentowane przez drugą stronę oraz zinterpretować je refleksyjnie, może się wykształcić nowa identyfikacja socjalna migrantów w RFN. Jeśli przesiedleńcy spotkają się w nowym otoczeniu z dyskryminacją, może u nich dojść do ostrej reakcji obronnej, a co za tym idzie — do poważnego regresu socjalnego, co ponownie ujawni ich odmienności kulturowe i różnice w tradycji oraz obyczaju.

Niezbędna w takim układzie jest nauka języka niemieckiego jako podstawa tworzenia nowych więzi socjalnych i komunikowania się w nowym środowisku życiowym. Odrębnym zagadnieniem, wymagającym uwzględnienia w ogólnym kształcie problematyki przesiedleńczej, jest

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ L. Krappmann, *Soziologische Dimensionen der Identität*. Stuttgart 1972, s. 132; za: B. Hager, *Zur Akkulturation und Sozialisation...*, s. 155.

²⁶ L. Krappmann, *Soziologische Dimensionen der Identität*. Stuttgart 1972, s. 132; za: B. Hager, *Zur Akkulturation und Sozialisation...*, s. 155.

używanie języka polskiego lub rosyjskiego, zwłaszcza przez dzieci i młodzież w środowisku przesiedleńców. Chodzi o specyficzne zjawisko wyrażania emocji właśnie w tych językach — stwierdza się w opracowaniach naukowców zachodnioniemieckich. Dyskryminacja tych języków może w myśl tych opinii, wywrzeć negatywny wpływ na świadomość jednostkową i osobistą stabilizację przesiedleńców²⁶.

Niewystarczająca znajomość języka niemieckiego w mowie i w piśmie utrudnia nie tylko komunikowanie się przesiedleńców z ludnością „miejscową”, ale ujawnia również marginalną pozycję socjalną i kulturową tej grupy w RFN. Sprzyja ona utrzymywaniu się poczucia obcości i pojawianiu się konfliktów w różnych dziedzinach życia przesiedleńców. Odpowiednia znajomość języka staje się więc elementem niezbędnym w procesie adaptacji tej grupy w nowym środowisku społecznym, bowiem w nawiązaniu do teorii socjolingwistycznych badacze zagadnień integracji przesiedleńców w RFN podkreślają, że język jest nie tylko systemem komunikowania się ujętym w określone reguły, lecz również „elementem życia ściśle dostosowanym do kontekstu społecznego, determinowanym przez środowisko zarówno w zakresie form językowych, jak i funkcji tych form”²⁷. W procesie asymilacji przesiedleńców ważne jest nie tylko werbalne opanowanie języka, ale także poznanie specyficznego znaczenia słów i umiejętność ich użycia w każdej sytuacji i w kontekście różnych działań społecznych i socjalnych. Dużo uwagi problemom znajomości języka niemieckiego wśród przesiedleńców i jego roli w procesie integracji społecznej tej grupy poświęcił P. Robejšek w rozprawie pt. *Probleme und Möglichkeiten der Integration deutschstämmiger Spätaussiedler*²⁸. Opracowanie to zasługuje na baczną uwagę ze względu na krytyczne stanowisko autora wobec aktualnych działań w zakresie nauczania języka niemieckiego wśród przesiedleńców. Podkreśla on, że obecna praktyka w tym względzie traktuje język wyłącznie jako środek komunikowania się z pominięciem wskazanych wyżej elementów socjo-kulturowych, co umniejsza jego znaczenie w przyswajaniu określonych pojęć stosowanych w życiu społeczeństwa RFN, w ich kategoryzowaniu i ustalaniu ogólnej postawy przesiedleńców wobec różnych zjawisk wyrażanych przez język. Według Robejška, sztywny i konserwatywny program przyswajania języka niemieckiego migrantom nie przynosi żadnych znaczących wyników, nie sprzyja procesowi integracji socjo-kulturowej tych grup. Jego zdaniem, właściwsze byłoby oparcie akcji w tym zakresie na „socjalnych doświadczeniach przesiedleńców”,

²⁶ Por. L. Wilkiewicz, „*Du Schäfer und nicht Iwanow*”..., ss. 138 - 139.

²⁷ B. Hager, *Zur Akkulturation und Sozialisation*..., s. 156.

²⁸ „Osteuropa” zeszyt 7/1979, ss. 563 - 578.

a co za tym idzie — wyznaczenie tym działaniom określonego miejsca w przewyciężaniu wielorakich problemów socjalnych ogółu tej grupy. Dotychczas przesiedleńcy musieli sami przyswoić sobie rozumienie różnych pojęć, np. z zakresu problematyki socjalnej i politycznej, popełniając często błędy i powodując szereg nieporozumień. Ze społeczno-politycznego punktu widzenia, ważnym następstwem tego był fakt, iż zajmowali oni „apolityczną, obronną postawę wobec wydarzeń w ich nowej ojczyźnie, bez zrozumienia mechanizmów demokracji i bez wnikań w demokratyczne formy postępowania”²⁹.

Wśród ogólnych postulatów dotyczących realizacji procesu integracji przesiedleńców, a wysuwanych przez znawców tej problematyki w RFN, wskazuje się wielokrotnie, że ałby ułatwić akulturację przesiedleńców niezbędne jest połączenie tolerancji wobec ich odmienności socjalnych i kulturowych oraz dążenia do zmodyfikowania postaw i świadomości środowiska przesiedleńczego. Stąd też niezbędnymi elementami są:

„korektura często iluzorycznego, obrazu Niemiec, pełnego przesądów stosunku do kraju pochodzenia [...] udzielanie praktycznej pomocy życiowej, rozszerzanie wychowania politycznego, korektura lub uzupełnianie wiedzy o historii Niemiec i kraju pochodzenia”.

Te czynniki mogą ułatwić kształtowanie się nowej identyfikacji przesiedleńców³⁰. Nowa identyfikacja socjalna oznacza również nowe, odmienne odczuwanie istoty „ojczyzny” przez przesiedleńców, uznanie jej w postaci RFN i przyjęcie za swoją. Wymaga to zarówno poznania nowego środowiska i jego aktualnych problemów, jak i jego historii. Kształtująca się wraz z tym świadomość „ojczyzny” różni się od definicji stosowanej ogólnie czy od rozpowszechnionego pojmowania tego terminu. W rozważaniach badaczy zachodnioniemieckich na ten temat podkreśla się, że istotą nowej identyfikacji socjalnej przesiedleńców jest nowa rzeczywistość społeczna i socjalna, zaś historia może odgrywać rolę uzupełniającą w poszukiwaniu identyfikacji, lecz tylko wtedy, gdy świadomość historyczna jest „zracjonalizowana i nie podlega emocjom”³¹.

Pomocną rolę może na tej płaszczyźnie odegrać znowu dorobek systemu „badań wschodnich”, uwzględniającego w poważnym stopniu analizę historyczną problematyki wschodnioeuropejskiej, a zwłaszcza wszelkich nurtów dziejowych wiążących kraje tego regionu Europy z Niemcami i kulturą niemiecką. Wypracowane w kręgu *Ostforschung* kon-

²⁹ R. Pfundtner, *Spätaussiedler...*, s. 54.

³⁰ B. Hager, F. Wandel, *Integration oder Isolation...*, s. 48.

³¹ R. Pfundtner, *Spätaussiedler...*, s. 55.

cepcje rozwoju historycznego Europy wschodniej i roli elementu niemieckiego w kształtowaniu współczesnego oblicza społeczeństw wschodnioeuropejskich mogą zostać przeniesione do programu „reedukacji” narodowej i socjo-kulturowej integracji przesiedleńców, przy czym powinny one sprzyjać „skorygowaniu” szeregu błędnych wyobrażeń i niewłaściwego pojmowania ich własnego miejsca w dokonujących się w państwach wschodnioeuropejskich i w RFN procesach społeczno-politycznych. Łączenie przez *Ostforschung* ogólnej wiedzy o historii i współczesności krajów pochodzenia przesiedleńców w powiązaniu z problematyką dziejów Niemiec jest szczególnie przydatne w kształtowaniu nowej świadomości historycznej przesiedleńców będącej elementem nowej identyfikacji socjalnej tej grupy.

Różne trudności w stworzeniu podstaw własnej egzystencji socjalnej w RFN oraz poczucie, że pozostają sami ze swoimi problemami może prowadzić przesiedleńców do reaktywizacji form życia, do jakich byli oni przyzwyczajeni w krajach ich pochodzenia, a zjawisko to pociąga za sobą liczne sytuacje konfliktowe w stosunku do nowego środowiska — stwierdza się w opiniach badaczy zachodnioniemieckich³². Jak się to podkreśla,

„faktyczna — nawet jeśli nie jest ona formalna — apolityczność jednostki w krajach socjalistycznych utrudnia kształtowanie świadomości politycznej w ich nowym środowisku życiowym. Brak doświadczeń w zakresie stosowania w życiu zasad demokracji obywatelsko-pluralistycznej i jej instytucji uniemożliwia dotychczas rozróżnianie przez nich takich pojęć, jak ideologia monolityczna (*Einheitsideologie*) i pluralizm demokratyczny, indoktrynacja i wychowanie polityczne”³³.

Zdaniem badaczy zachodnioniemieckich analizujących różne problemy państw socjalistycznych, system wychowania i oświaty w tych państwach posługuje się rzekomo „technologią pedagogiczną” oraz rozwija „standardową metodykę nauczania oraz pedagogiczną teorię kierowania”. W ich ocenach stwierdza się, że wychowanie mas w państwach socjalistycznych, kształtowanie świadomości młodego pokolenia, autorytet partii, hierarchia i rygor są elementami kształtującymi świadomość społeczeństwa, co w konsekwencji przynosi ignorowanie lub schematyzm wobec „kompleksowości cech jednostkowych i indywidualnych odrębności”³⁴.

³² M. in. B. Hager, *Zur Akkulturation und Sozialisation...*, s. 157.

³³ Jw. oraz K. Wypych, *Adaptation und Integration...*, ss. 132-137.

³⁴ Por. w tym względzie prace jednej z czołowych osobistości „badań wschodnich” w RFN, specjalisty w zakresie zagadnień pedagogiki i polityki oświatowej w państwach socjalistycznych Europy wschodniej, O. Anweilera: m. in. jego artykuł pt. *Die „entwickelte sozialistische Gesellschaft” als Lern- und Erziehungsgesellschaft*. „Osteuropa” zeszyt 7/1978.

Należy podkreślić, iż dochodzi tu do znaczącego zetknięcia się problematyki badawczej *Ostforschung* z badaniami spraw integracji społecznej przesiedleńców z krajów Europy wschodniej w środowisku zachodnioniemieckim. Wypracowane na gruncie „badań wschodnich”, posiadające określoną wymowę polityczną, teorie i oceny życia społeczno-politycznego i kulturalnego państw socjalistycznych znajdują tu bezpośrednie zastosowanie w interpretacji problematyki przesiedleńczej. Socjologowie analizujący te zagadnienia w RFN, również ci nie związani bezpośrednio z systemem *Ostforschung*, czerpią z prac „badaczy Wschodu” gotowe opinie na temat ogólnego charakteru postaw społeczno-politycznych społeczeństw wschodnioeuropejskich, uznając przesiedleńców za grupę przenoszącą istotne elementy tych postaw do RFN i sugerując, że w ten właśnie sposób dochodzi do zderzenia dwóch przeciwstawnych systemów myślenia politycznego i społecznego. Jest to — według nich — jedno z uzasadnień konfliktowej sytuacji przesiedleńców w RFN. W tym wypadku w socjologicznej analizie problematyki integracji przesiedleńców wykorzystano prace powstałe w ramach programu badawczego *Ostforschung*, a dotyczące przede wszystkim kwestii pedagogiki socjalistycznej, zagadnień wychowania politycznego i kształtowania postaw społecznych w państwach socjalistycznych poprzez realizowany tu program nauczania i stosowany system wychowania.

Według ocen naukowców zachodnioniemieckich nie wydaje się, aby „przesiedleńcy szybko i w skali masowej uznali zdobycze wolnego, demokratycznego ustroju państwowego”. Z drugiej strony podkreślają oni, że uczestnictwo przesiedleńców w życiu społecznym i politycznym RFN jest istotnym elementem ich integracji, zaś stopień tego uczestnictwa uzależniony jest od ich „gotowości do przyjęcia współodpowiedzialności politycznej i społecznej”³⁵. Według takich opinii, program włączenia przesiedleńców do działań polityczno-społecznych oraz system ich wychowania politycznego powinien być zarówno dostosowany do określonych ich skupisk i jednostek pod kątem kraju pochodzenia, przynależności do grup społecznych i kategorii wieku, jak i zróżnicowany pod względem intensywności i czasu trwania. Jak pisze się, „kompleksowość demokracji obywatelsko-parlamentarnej i pluralizm sił społecznych w RFN pozostaną tak długo obce (przesiedleńcom), jak długo nie znajdą oni właściwego podejścia do praktyki politycznej”³⁶. Zrozumienie istoty pluralizmu i demokracji powinno się dokonać poprzez realizację programu adaptacji i autoaktywizacji przesiedleńców, a społeczeństwo RFN musi ten proces wydatnie popierać.

³⁵ B. Hager, *Zur Akkulturation und Sozialisation...*, s. 157.

³⁶ Jw.

W ogólnych podsumowaniach swych wywodów badacze zachodnioniemieccy stwierdzają, że akulturacja i socjalizacja przesiedleńców w środowisku, o którym nie mają oni jednoznacznego i jednolitego wyobrażenia, jest dla wielu z nich procesem pełnym tarć i konfliktów. Niemalą z nich doznaje rozczarowań i utraty iluzji żywionych wobec RFN, dlatego też — według ocen zachodnioniemieckich — należy dążyć do jak najszybszego skorygowania „niesprecyzowanych wyobrażeń dotyczących RFN i ustroju tego państwa”³⁷. W ciągu procesu odtwarzania i równoważenia statusu socjalnego przesiedleńców w środowisku zachodnioniemieckim, uzyskiwania przez nich samodzielności i społecznego równouprawnienia, stabilizują się również te elementy procesu socjalizacji, które na pewnym etapie mogą przeciwdziałać ich integracji socjo-kulturowej i społecznej. Dotychczasowe inicjatywy podejmowane przez kompetentne czynniki państwowe w zakresie integracji realizowane są głównie w kręgu poszczególnych grup migrantów, zaś w mniejszym stopniu na obszarze makrostruktury społecznej. To swoiste rozproszenie poczynań grozi w ostateczności umocnieniem marginesowej pozycji społecznej przesiedleńców i nie sprzyja kształtowaniu się ich socjalnej identyfikacji oraz realizacji postulatów uczestnictwa w życiu politycznym i społecznym w nowym środowisku. Niezależnie od tego, przedsięwzięcia zmierzające do adaptacji socjo-kulturowej i społecznej przesiedleńców cechują się daleko idącą różnorodnością bez ustalenia centralnego programu i ogólnej jednolitej koncepcji³⁸.

W konkluzjach ustaleń badaczy zachodnioniemieckich na temat ogólnej problematyki integracji przesiedleńców stwierdza się, że obecnie zarysowuje się wyraźnie postulat powołania centralnego, federalnego organu koordynującego i kierującego działaniami w zakresie polityki integracyjnej, jak również zespołu wielostronnie wykwalifikowanych pracowników sprawujących pieczę nad przebiegiem procesu integracji społecznej i kulturowej przesiedleńców. Realizacja tego postulatów mogłaby prowadzić do udoskonalenia pracy instytucji wyznaczonych do kierowania procesem integracji, do stworzenia nowych, wartościowszych koncepcji w tym zakresie, jak również do uzyskania właściwego podejścia do tych problemów oraz bardziej precyzyjnego stawiania kwestii dotyczących problematyki integracyjnej. Jest to tym bardziej wskazane, że przez najbliższe lata ruch przesiedleńczy będzie narastał — stwierdzają autorzy zachodnioniemieckich prac na ten temat³⁹.

Zmodyfikowana orientacja socjo-kulturowa i społeczna w środowis-

³⁷ M. in. jw. oraz K. Wypych, *Adaptation und Integration...*, s. 133.

³⁸ Jw., s. 158.

³⁹ Jw.

ku RFN, w przypadku młodzieży przesiedleńczej, może prowadzić do takich negatywnych zjawisk społecznych, jak kryzys rodziny; czynniki państwowe RFN powinny więc — zdaniem socjologów — podjąć przedsięwzięcia w zakresie wychowania i poradnictwa społecznego mające pomóc w przezwycięzeniu tych negatywnych następstw przesiedlenia⁴⁰. W celu uniknięcia skutków destabilizacji, jak agresja, apatia, brak zainteresowań, zwłaszcza wśród młodych przesiedleńców, uzasadnione i potrzebne jest w miarę szybkie zorganizowanie ich w określone zespoły według kategorii wieku⁴¹. Akulturacja i integracja przybyszów w obcym dla nich środowisku RFN uzależniona jest od wzajemnych oddziaływań ludności miejscowej i przesiedleńców i, jak to określono wyżej, ich bezstronności i tolerancji. Stąd skala i intensywność obustronnych oddziaływań socjalnych i kulturowych między przesiedleńcami i ludnością miejscową są istotnymi wyznacznikami przebiegu i czasu trwania integracji socjo-kulturowej i społecznej przybyszów. Nie można przy tym przeoczyć faktu — podkreślają zachodnioniemieckie analizy — że wszelkie przykłady nieprzeprowadzonej do końca integracji przesiedleńców z różnych państw Europy wschodniej długo jeszcze będą utrudniać ogólny przebieg tego procesu i w ostateczności przynosić szkodę szansom życiowym i zawodowym wielu z nich.

Podsumowując omówienie naukowej dyskusji nad problemem integracji „nowych” przesiedleńców w społeczeństwie zachodnioniemieckim, prowadzonej w środowisku naukowym RFN, w tym również w kręgach *Ostforschung*, stwierdzić można, iż wnioski płynące z tej dyskusji tworzą dwa obszerne zespoły problemowe.

Pierwszy z nich odnosi się do samego zagadnienia integracji społecznej przesiedleńców z państw Europy wschodniej, zagadnienia — jak to wynika z przedstawionych wyżej wywodów — skomplikowanego i wielostronnego. Podkreślić trzeba, że traktowane jest ono przez badaczy zachodnioniemieckich z powagą, z dążeniem do jego wszechstronnego i w miarę obiektywnego naświetlenia. Należy zwrócić uwagę, że w ich ocenach problem integracji przesiedleńców jest to zagadnienie trudne i pełne konfliktów, w ich opiniach przebijają akcenty sceptycyzmu, a nawet pesymizmu co do szybkości i łatwości przebiegu tego procesu. Wyraża się przekonanie, że wymagać on będzie jeszcze wielu zabiegów ze strony oficjalnych czynników RFN zainteresowanych tymi sprawami, a także zasadniczych zmian w postawach zarówno grup prze-

⁴⁰ Por. m. in. E. Wagner, *Aussiedler - Belastung oder Bereicherung...*, s. 14.

⁴¹ B. Hager, *Zur Akkulturation und Sozialisation...*, s. 158.

siedleńczych wobec ich nowej sytuacji życiowej i nowego środowiska społecznego, jak i miejscowego społeczeństwa RFN, przemian nie tylko w zakresie wzajemnych stosunków, ale wręcz w sposobie myślenia i w filozofii życiowej. Ogólny obraz procesów przebiegających w społeczeństwie zachodnioniemieckim w związku z ostatnio realizowaną akcją przesiedleń, jak i oceny przedsięwzięć państwowych mających sprzyjać adaptacji przybyszów z Europy wschodniej w RFN przedstawione w dywagacjach badaczy zachodnioniemieckich, są dalekie od przekonania, że zjawiska te przyniosą sukces wszystkim zainteresowanym. Na fakt ten zwrócić trzeba specjalną uwagę, świadczy on bowiem, że akcja przesiedleń jest problemem trudnym ze wszech miar dla różnych kręgów społecznych RFN, a także, że wszelkie jej konsekwencje czynią ją co najmniej dyskusyjną co do następstw politycznych, społecznych, ekonomicznych i kulturowych. Co za tym idzie — podważają one znaczenie ogólne tej akcji, znaczenie, jakie przywiązywano do niej w założeniach polityki RFN w ciągu ostatnich lat. Poza względami propagandowymi mającymi być jakoby potwierdzeniem słuszności polityki społecznej RFN, w wywodach uczonych zachodnioniemieckich trudno podać jakikolwiek element, który wskazywałby na skuteczność lansowania politycznego charakteru przesiedleń, czynienia z nich jednej z wytycznych polityki RFN w minionym okresie, lecz także na pozytywne efekty programu integracji przesiedleńców. Zwłaszcza ten program spotkał się z ostrą krytyką naukowców analizujących problematykę przesiedleńczą, którzy atakują zarówno brak koncepcji ogólnej i koordynacji poczynań w skali całego kraju, jak i poszczególne fragmenty tego programu. Wszystkie te aspekty powinny zwrócić uwagę polskich kręgów zainteresowanych sprawami przesiedleń do RFN. Proces adaptacji i integracji przesiedleńców z Polski, przedsięwzięcia przyspieszające te procesy w odniesieniu do grup przesiedleńczych z Polski stanowią bowiem najpoważniejszą część ogólnych działań integracyjnych podejmowanych w RFN wobec migrantów z Europy wschodniej. Wiąże się to przede wszystkim z liczbą przesiedleńców z Polski, a także ze specyfiką, jaką reprezentują. W wywodach zachodnioniemieckich mówi się o szczególnym „nacisku narodowym” jakiego doznaje rzekomo „mniejszość niemiecka” w Polsce, o odrębnościach socjo-kulturowych i społeczno-politycznych grupy przesiedleńczej z Polski, o swoistej „zwartości” obyczajowo-kulturalnej tej grupy, co przyczynia instytucjom sprawującym pieczę nad procesem jej integracji w RFN dodatkowych problemów i trudności. W tym przypadku bowiem inicjatywy integracyjne wymagają uwzględnienia szeregu dodatkowych elementów, co utrudnia i tak już skomplikowaną ich realizację. Skądinąd traktowanie w analizach zachodnioniemieckich przesiedleńców z różnych krajów

wschodnioeuropejskich jako jednoznacznie Niemców, w tym także przybyszów z Polski, może być przedmiotem odrębnej dyskusji. Uznać należy, że przyjmowanie *a priori* takiego założenia obniża wybitnie walor naukowy dywagacji zachodnioniemieckich na ten temat.

Innym zespołem problemowym, którego dotyczą wnioski wysnute ze skrótkowo przedstawionej dyskusji naukowej, jest kwestia udziału *Ostforschung* w badaniach nad problemem integracji społecznej przesiedleńców z krajów Europy wschodniej. Jak wskazano na wstępie niniejszych wywodów, system „badań wschodnich” zainteresowany jest z dwóch powodów analizą problematyki przesiedleńczej, a także przebiegiem procesu integracji przesiedleńców.

Czynną niejako postawę zachowują badacze *Ostforschung* w pracach poświęconych ogólnym zagadnieniom życia przesiedleńców w kraju ich pochodzenia i w nowym środowisku życiowym, stanowią oni bowiem dla „badań wschodnich” interesujący obszar analizy naukowej jako grupa ludzi reprezentująca w jakiś sposób warunki społeczne, ekonomiczne i kulturowe państw wschodnioeuropejskich. W takiej warstwie prac nad integracją przesiedleńców system „badań wschodnich” zajmuje się głównie tym kompleksem cech, wartości, norm i postaw społecznych, które przesiedleńcy przynoszą ze sobą do nowego otoczenia. Stanowi to dla „badaczy Wschodu” okazję do czynienia spostrzeżeń, określonych wniosków i ocen dotyczących rzeczywistości państw wschodnioeuropejskich resp. socjalistycznych.

Prace *Ostforschung* znajdują swe zastosowanie również w interpretacjach różnych zjawisk związanych z akcją przesiedleń i procesem integracji przesiedleńców, dokonywanych przez naukowców zachodnioniemieckich spoza tego systemu badawczego. Stanowią one bowiem dla nich ważny zasób wiedzy o krajach wschodnioeuropejskich oraz opinii o ich problemach wewnętrznych, kształtujących postawy przesiedleńców z tych krajów. I tu daje się zaznaczyć bierny udział „badań wschodnich” zarówno w analizie problematyki przesiedleńczej, jak i w realizacji programu adaptacji społecznej przesiedleńców i ich integracji socjo-kulturowej w RFN. Chodzi tu m. in. o wskazaną wyżej koncepcję kształtowania nowych postaw zbiorowości przesiedleńczej poprzez przemiany świadomości historycznej tej grupy zarówno w odniesieniu do dziejów Europy wschodniej, jak i Niemiec, a także znaczenia historycznych powiązań między Niemcami a Europą wschodnią. Innym, wskazywanym przez socjologów zachodnioniemieckich przykładem zastosowania dorobku *Ostforschung* w modyfikowaniu postaw społecznych i kulturowych przesiedleńców jest kształtowanie właściwego stosunku grup przesiedleńczych do krajów ich pochodzenia. Według ocen naukowców RFN, zarysowujące się tu kompleksy i negacja wartości reprezentowa-

nych przez kraj pochodzenia poważnie utrudniają proces integracji socjo-kulturowej przesiedleńców. „Badania wschodnie” mogą również służyć pomocą w realizacji programu przyswajania języka niemieckiego migrantom poprzez zebraną wiedzę o problemach kulturowych państw wschodnioeuropejskich, a także poprzez znajomość języków tego regionu Europy i ich roli w życiu duchowym i społecznym krajów tego obszaru.

Wszystko to wskazuje na stosunkowo duży udział *Ostforschung* w studiach naukowych nad problematyką „nowych” przesiedleńców, a także w procesie ich integracji społecznej i socjo-kulturowej w RFN. Nie można jednak zapominać, że udział ten ma swą określoną wymowę ideową i polityczną. System „badań wschodnich” w RFN wykazujący dużą aktywność w zakresie wszechstronnych studiów nad rzeczywistością krajów wschodnioeuropejskich resp. socjalistycznych, tendencyjnie ją interpretujący, także i tu nie pozostaje na uboczu, wnosząc w ogólną analizę problematyki „przesiedleńczej” opinie i interpretacje, których politycznie inspirowana wymowa nie ulega wątpliwości.